

Anton Jamnik

POGREBNA SVETA MAŠA

SPRAVNA SLOVESNOST V KOČEVSKEM ROGU

Izjava SŠK o narodni spravi

Pri prizadevanjih za samostojno državo in večjo enotnost v narodu je imela svojo vlogo tudi *Izjava o narodni spravi*, ki jo je Slovenska škofovska konferenca sprejela 13. marca 1990² in poudari štiri pogoje za spravo:

1. Ugotoviti polno in celostno zgodovinsko resnico o vseh dogodkih od začetka zadnje vojne do danes. Edino resnica nas more osvoboditi, biti podlaga za spravo in omogočiti pot k pomiritvi. Zato je treba najprej objektivno ugotoviti in objaviti vsa dejstva, kolikor je to le mogoče, na podlagi dokumentov in pričevanj. Nerazčiščene preteklosti ni mogoče kratko malo pozabiti ali izbrisati, posebno zato ne, ker je bilo doslej razširjenih toliko neresnic ali sploh ni bilo mogoče ugotoviti in povedati resnice.
2. Presojati in razlagati dejstva in dogodke v okviru tedanjega časa in tedanjih razmer ob čim jasnejšem ugotavljanju vzročnih povezav in različnih vplivov na osebe in njihove odločitve ter na usodne dogodke vojnih in povojnih let. Jasno je, da je to delo zelo zahtevno in dolgotrajno. Zato

2 F. M. Dolinar, *Resnici na ljubo – Izjave ljubljanskih škofov o medvojnih dogodkih*, Ljubljana: Družina, 1998, str. 31–4. Izjava je bila objavljena v tedniku *Družina*, 12/1990, str. 3. (25. marec 1990).

pa nihče nima pravice, da bi na podlagi dosedanjih uradnih ocen samo s svojega stališča izrekal sodbe in obsodbe o ljudeh drugačnega prepričanja in o njihovem ravnanju. Cerkev se ne boji resnice, tudi takrat ne, kadar jo resnica obremenjuje. Odkrito priznava svoj delež krivde, a hkrati pričakuje, da bodo tudi vsi drugi pošteno in odkrito priznali svojo krivdo. Priznanje krivde pa ne more obstajati le pri besedah, temveč se mora pokazati tudi v poravnavi krivic in škode, vrnitvi časti in dobrega imena ter krivično odvzete lastnine, kolikor je to sploh mogoče. Ta zahteva je v izjavi tudi izrecno omenjena.

3. Trezno in objektivno presoditi dobre in slabe posledice odločitev in dogodkov med vojno in po vojni z današnjega stališča. Vse, kar se je dogajalo med vojno in v povojnih letih, je obrodilo dobre ali slabe sadove. Mlajši rod, ki sam ni bil udeležen pri usodnih dogodkih, ima pravico vedeti, iz katerih korenin so zrastle in dozoreli današnji sadovi, in poznati celoten zgodovinski razvoj.
4. Biti izredno previden v sodbi ali celo obsodbi oseb v njihovi subjektivni moralni odgovornosti, krivdi ali nedolžnosti. O tem bo sodila zgodovina. Po našem krščanskem prepričanju pa je Bog edini pravičen in hkrati usmiljen sodnik.³

Obdobje pred slovesnostjo

V Kočevju sem bil kaplan od leta 1987 do 1990, ko sem postal tajnik pri nadškofu dr. Alojziju Šuštarju. Ko sem prišel v Kočevje, so me opozorili, da se na dve strani Kočevske ne sme hoditi (to je večji del Kočevske): proti Kočevski Reki in Gotenici, kjer je tudi uradna policijska zapora, in proti Kočevskemu rogu, kjer sicer ni uradne zapore, če pa greš tja, se kmalu za tabo pojavi kakšen avto, ki vse skupaj od daleč opazuje. Opozorilo je bilo upravičeno. Ko smo konec leta 1989 in potem leta 1990 šli v Kočevski rog h grobišču Jama pod Krenom, kasneje pa še k nekaterim drugim zaminiranim kraškim jamam, tudi k Macesnovi gorici, so bile kosti dobesedno na površju jam. Grozovito, to so grobovi tisočih ... Vem, da smo samo molili in še molili: za rajne, za žrtve in rablje – ja, še posebej za krvnike ... Ko smo bili pred jamo, kjer niti miniranje ni moglo zakriti vseh kosti, se je pojavil avtomobil: ne miličniški, temveč običajen. Trije »potniki« so začeli v koncentričnih krogih hoditi okoli nas. Nič niso spregovorili. Pozneje sem izvedel, da je bila takšna komanda »od zgoraj« – pa ne iz Kočevja, ampak iz Ljubljane, kamor so

3 Prav tam, str. 32–3.

morali poslati fotografijo našega avtomobila pa seveda še imena. Že takrat sem vedno bolj spoznaval, da je potrebno moliti za vse žrtve, še bolj pa za takšne ali drugačne rablje, ter zaupati, da lahko dosežemo spravo z dialogom, resnico in odpuščanjem.

Odpuščanje in sprava

Sprava je proces, ki ima svoje filozofske in teološke temelje. Oboje se med seboj dopolnjuje, kajti odločilnega pomena je, da ob človeških prizadevanjih zaupamo v delo Svetega Duha, ki more zares osvoboditi človekovo srce vseh slabih misli in sovraštva. Sprava ni pozabljanje preteklih dogodkov, ampak pomeni predvsem notranjo osvoboditev, ki se kaže v odpuščanju, spoštovanju drugega in iskreni želji po ustvarjanju novih odnosov. Po besedah sv. Janeza Pavla II. je sprava znamenje notranje moči, svobode in poguma, predvsem pa Božje delo. Tako se človeški vidik sprave, ki je prav tako pomemben, dopolnjuje s teološkim, ki pomeni novo raven kakovosti bivanja. Vsak človek na tem svetu je v svoji krhkosti potreben odpuščanja. To se kaže predvsem v njegovi ponižnosti, da odpuščanje sočloveka in Boga iskreno sprejema. Prav tako pa je vsakdo poklican, da odpušča, kajti le tako je mogoče presekati začarani krog maščevanja in sovraštva.

Odpuščanje ima odrešenijske korenine: obstaja namreč samo eno resnično in pristno odpuščanje, to je Božje odpuščanje. Za kristjane je torej odločilnega pomena, da v proces sprave pritegnemo Boga in da upremo pogled v Kristusovo smrt in vstajenje. To pa nikakor ne pomeni, da tisti, ki so drugačnega prepričanja, ne morejo stopiti v ta proces. Dostojanstvo vsakega človeka, njegova vest, ki je odprta za resnico, in prizadevanje, da bi v življenju ravnal tako, kot je dobro in prav, so tista najbolj splošna antropološka in filozofska izhodišča, ki so skupna prav vsem, ki imajo resnično voljo in pripravljenost za spravo. Krščanstvo ta izhodišča postavlja na temelje razodetja in jim po daru vere daje še nove razsežnosti.

Odpustiti samemu sebi

Najtežje je odpustiti samemu sebi, kajti tukaj je glavna ovira: naš napuh, naš vase zagledani jaz. Veliko ponižnosti zahteva korak k temu, da sprejmem, da sem sprejet. Ker mi ljubi in usmiljeni Bog odpušča, naj bi odpustil tudi samemu sebi. Tukaj je močno ranjen naš *ego*. To se mi zdi jedro problema: temeljni kamen spotike je gromozanski zid, okop okoli lastnega jaza, ki je glavna ovira

za iskren dialog in vzajemno odpuščanje v ponižnosti. Mnogi ljudje ne morejo drugim odpustiti, ker najprej sami sebi ne odpustijo, da so na ta ali oni način omogočili ali dopustili krivico. Kar naprej se oklepajo misli, da se jim to ne bi smelo zgoditi. Kar pogosta je takšna jeza do sebe, češ, kako da nisem krivice preprečil. Krivica je namreč tudi žalitev neke narcistične podobe, ki jo ima užaljeni o sebi. In prav zato odpuščajoči jaz stoji pred nalogo, da najprej sprejme svoj jaz z vsemi njegovimi mejami in ranljivostjo. Odpuščanje mu lahko pomaga do bolj realistične podobe o sebi. Je možnost, da pogleda v oči resnici o sebi in se sooči s svojimi agresivnimi čustvi, svojimi večkrat pretiranimi pričakovanji in svojo preteklostjo. Odpuščanje je tista oblika ljubezni, ki se trudi drugega sprejemati takšnega, kakršen je. Človeku, ki mi je storil krivico, prihajam naproti z nekim razumevanjem in življenjem, ki izhaja iz zavesti lastnih destruktivnih vzgibov. Medsebojno sprejemanje izhaja iz sposobnosti, da vsakdo sprejme samega sebe, z vso notranjo ranjenostjo odgovornostjo in pripravljenostjo soočiti se z realnostjo bivanja. Oba morata uvideti, kako resno ju je krivica medsebojno oddaljila.

Če sem sposoben sprejeti nezasluženo ljubezen drugega, ki sem mu storil krivico, se jasno zavem svojih lastnih pomanjkljivosti in meja ter svoje odvisnosti od ljubezni odpuščajočega. Medsebojno priznanje in sprejemanje more storjeno krivico spremeniti in napraviti za trden temelj obnovljenih odnosov. Odpuščanje pomeni težavno duševno delo, ki zahteva veliko časa in energije. V sebi skriva tudi tveganje in zato zahteva pogum.

Spominjanje, ki ne bremeni in ne vodi v resentment

Besedo sprava se uporablja v zelo različnih pomenih, kontekstih, na različnih področjih, zato pogosto prihaja do napačnih razumevanj in interpretacij. To se še posebej dogaja, ko gre za spravo na družbenem področju oziroma za poravnavo krivic, ki jih je trpela določena skupina ljudi. Gre za poenostavljena pojmovanja, ki se morda v kakšni točki le približajo pravemu pojmovanju sprave, toda sočasno popačijo njen pravi pomen.

Kaj torej sprava ni? Sprava ni neki na hitro in poceni dosežen mir. Prva in najpogostejša oblika napačnega razumevanja sprave je ta, da poskuša kdo nasilje, ki se je zgodilo, izriniti iz spomina oziroma govori o spravi čisto mimo dejstev, ki so se zgodila. To, da se noče soočiti z dejstvi oziroma jih pogosto preprosto ignorira, opravičuje z izgovorom, da je treba preteklost pozabiti, da je treba začeti na novo, brez travmatičnih spominov. Seveda se nad tako obliko »sprave« navdušujejo tisti, ki so nasilje ali krivice povzročili ali so z

njimi na kakršen koli način povezani. Želijo, da žrtve pozabijo, kar je bilo, in da odpustijo, kar se je zgodilo.

Tako pojmovana »sprava«, ki se ne želi soočiti z dejstvi in resnico, je seveda daleč od resničnega očiščenja spomina. Trpljenje žrtev namreč poskuša narediti za nepomembno ali ga celo ignorirati; s tem ponižuje tistega, ki je krivico trpel; tistemu, ki je slabo dejanje povzročil, pa onemogoča, da bi mogel v soočenju z resnico začeti novo življenje. Zahtevati od tistih, ki so trpeli, naj pozabijo ali preprosto spregledajo svoje trpljenje, pomeni, da se s tem nasilje nad žrtvami na neki način nadaljuje, saj jim tisti, ki to od njih zahtevajo, posredno dopovedujejo, da njihovo trpljenje ni pomembno in so potemtakem tudi oni kot žrtve v tem procesu sprave nepomembni. Razvrednotiti in ignorirati spomin pomeni tudi razvrednotiti in ignorirati človeško identiteto, razvrednotiti in ignorirati človeško identiteto pa pomeni poniževati in jemati neresno človekovo dostojanstvo. Zaradi tega je sprava kot neki poceni dosežen mir pravo nasprotje resnične sprave. S pozabljenjem trpljenja je pozabljena žrtev, s tem pa ostajajo zakriti in nerešeni tudi vzroki trpljenja. Zatiskanje oči pred preteklostjo, ignoranca in tlačenje spomina ne pomenijo konec nasilja, ampak samo podaljševanje njegovega destruktivnega delovanja. Sprava pomeni predvsem vrniti dostojanstvo človeku, tako tistemu, ki je bil žrtev krivic, kot krivcu – rablju, ki ima dovolj poguma in moči, da prizna svoje slabo dejanje. To je težaven in postopen proces, ki zahteva osebno pripravljenost in odločenost, da življenju vrne temeljno kakovost bivanja.

Sprave si nihče ne more lastiti

Sprava ni in ne more biti le neki pogajalski proces. Resnično spravo se včasih poskuša nadomestiti s procesom, katerega namen je odpraviti konfliktno situacijo ali jo vsaj nekoliko ublažiti. V takšnem pojmovanju je sprava potisnjena na raven trgovanja in pogajanj, v katerih želi vsaka stran zavarovati svoj interes. Takšno pojmovanje sprave sloni predvsem na interesu in ima bolj malo opraviti z resničnim odpuščanjem. Vse skupaj je zreducirano na nekakšno trgovino, ki pogosto ostaja daleč od resnice in resničnih vrednot. Težava je v tem, da je sprava tu pojmovana samo kot nekaj človeškega in pušča ob strani vidik, ki je bistven za krščansko pojmovanje sprave: pobudnik sprave je najprej Bog, človek mu s svojimi prizadevanji in dejanji poskuša samo slediti. Drugi problem pri takšnem pojmovanju sprave pa je v tem, da je skrčena na raven tehnično-pragmatičnega razuma; sprava postane samo nekakšna veščina, oblika pogajanj, ki pa ne morejo rešiti osnovnega konflikta, zaradi katerega je sprava sploh potrebna.

Sprava nikomur ne jemlje dostojanstva

Človek je torej po eni strani bitje neizmerne dostojanstva, ontološke dobrosti, toda po drugi strani tudi bitje omejenosti in grešnosti, ki prav tako močno zaznamujeta njegovo bivanje.

Vrhunec svetopisemskega razodetja je postavka, da je celotno Božje delo dobro, človek pa ustvarjen po Božji podobi. Gledano v luči stvarjenja je mogoče trditi, da je Božja ljubezen do človeka brezpogojna. Zlo, ki ga povzroča človek, ne more popolnoma izmaličiti njegovega temeljnega dostojanstva. Iz tega sledi spoznanje, da moramo vedno razlikovati med krivičnim dejanjem in krivičnikom in kljub odporu do zla priznavati notranje dostojanstvo tistega, ki vrši zlo. Bog človeka, ki je relativno bitje, ne sodi po svojih absolutnih merilih. Ko sodi o človekovi krivičnosti in nezvestobi, velja človekova temeljna nepopolnost za splošno olajševalno okoliščino. Kadar je sodnik krivičnega dejanja človek, se postavlja vprašanje, do kolikšne mere bo znal presoditi okoliščine določenega dejanja. Tu je pomembna tudi njegova zavest o lastni nepopolnosti. Zares eksistencialno izhodišče človeku onemogoča »pravico« do sovraštva in maščevalnosti.

Obojestranska nepopolnost, ki je biblično zelo jasno utemeljena, je najbolj očitni dokaz, da moralno sovražstvo do krivičnikov ni upravičeno. Človek, ki bi hotel druge soditi v domnevi, da je sam pravičen, se postavlja za nespornega razsodnika in hoče s takšnim ravnanjem biti enak Bogu. Proti takšnemu ravnanju svari nemi glas trpečega služabnika v Izaijevi knjigi (Iz 52,13-53,12) ali pa npr. apostol Pavel: »Ne maščujte se na svojo roko, ljubi, ampak dajte prostor Božji jezi, saj je pisano: Moje je maščevanje, jaz bom povrnil, pravi Gospod« (Rim 12,19). Še bolj nazorno je Jezusovo srečanje s pismouki in farizeji, ki izzivajo z vlogo sodnika nad prešuštnico: »Kdor izmed vas je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo« (Jn 8,7). Pripravljenost odpustiti najbolj ustreza temeljnemu človekovemu dostojanstvu in navsezadnje velja za razpoznavno znamenje človekove veličine.

Kdor sovraži, je »večni suženj svojega rablja«

Resnično odpuščanje in prošnja, da nam drugi odpusti, pomeni dejanje notranje osvoboditve. Smo samo ljudje in kaj hitro se lahko zgodi, da nas čut za pravičnost in želja po spravi spontano navajata k uporabi sile, s katero bi radi poravnali krivico, povrnil enako z enakim in našli zadoščenje za prizadejano žalitev. Zločin je pač treba kaznovati. Razžaljena čast zahteva zadoščenje, ki ga prejme, če je žalivec prisiljen poklekniti. Zdi se, da je mogoče samo z

nasilno kaznijo zadostiti za nasilen zločin. Če sem užaljen, se moja jeza ne umiri prej, preden hudobnež ne dobi, kar menim, da zasluži. Toda dejstvo je, da tudi potem ne najdem miru. Spomin na zlo ostaja vir jeze in nemira. Ostajata grenkoba in razočaranje. Izkušnje kažejo, da vztrajanje pri sovraštvu in odklanjanje odpuščanja človeka maliči in ga lahko sčasoma popolnoma razosebi. Naravni čut pravi, da človeka, ki vztrajno zavrača odpuščanje, ni mogoče spoštovati. Hkrati nas življenje uči, da odpuščanje deluje zdravilno tako na krivčnika kot na prizadetega.

Največja škoda, ki mi jo žalitev more povzročiti, je okrnitev moje svobode, da bi bil to, kar sem. Ta škoda je pogosto večja od žalitve same. Človekovo notranjost še naprej nehote obvladujeta jeza in zamera, ki kot duhovni strup prežemata vse človekovo bitje in nezavedno določata njegovo življenje. Postajam razdražljiv, žaljiv, celo hudoben, nemočno se prepuščam notranjim vzgibom. Ko sovražim hudobneže, ki so mi povzročili zlo, jim ravno v tem sovraštvu omogočam, da so gospodarji in zapovedovalci nad mojim življenjem. Njihovo življenje postane dominantna sila, ki obvladuje vse moje življenje. Človek, ki sovraži, je suženj svojega sovražnika, je od njega odvisen in popolnoma določa vse njegovo ravnanje, odločanje, ustvarjanje, odzivanje itd. Zločinec je tako ukazovalec nad mojim življenjem.

Bistvo Šuštarjeve pridige v Kočevskem rogu

Kristjan se zaveda, da nima nobene moralne pravice obsojati druge. Nima pravice, da bi se imel za boljšega od Jude Iškarijota, ne od Pilata in ne od jeruzalemskega povprečnega, ki je skupaj z drugimi vpil: »Križaj ga!« Kdor si namreč odkrito pogleda v srce, mora reči, da mu ni nič človeškega tuje, ne Judovo izdajstvo, ne strah apostolov, ne Petrova zatajitev, ne črednost jeruzalemskih prebivalcev, ne Pilatov cinizem in karierizem in ne priliznjenost judovskih veljakov. Vse človeštvo, vsa različna občestva, vsaka družba, vsi smo tkanine, stkane iz bolj ali manj belih in včasih tudi čisto črnih niti, in prav zato smo v jedru svoje biti odgovorni drug za drugega, tudi za slaba dejanja, ki jih nekdo stori. Tudi sam sem kriv za marsikaj težkega na tem svetu, tudi jaz sem odgovoren za krivice in nasilja, ki se dogajajo, čeprav neposredno nisem vpleten vanje. Zapleten sem v splošno človeško grešnost, soodgovoren sem zanj.

Nadškof Alojzij Šuštar je pridigo v Kočevskem rogu končal z besedami: »Bodimo drug drugemu dobri in plemeniti in pošteni sopotniki in iskreni prijatelji. Bog je z nami!« Prav zato z zaupanjem zremo v prihodnost. Ta pa se začenja danes in tukaj.

»Ko nas obsije svetloba z neba ...«